

CEMİL MERİÇ KİTABI
“Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek”

-SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ-

Zeytinburnu Belediyesi Kùltür Yayınları
Kitap No: 45

Koordinasyon
Erdem Z. İskenderoğlu
Veli Koç

Cemil Meriç Kitabı

“Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek”

Hazırlayan
Asım Öz

Düzeltili
Habil Sağlam

ISBN 978-975-2485-12-9
TC Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1. Baskı
İstanbul, Şubat 2018

Kitap Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Recep Önder**

Baskı-Cilt **Seçil Ofset Matbaacılık**
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No: 77
Bağcılar İstanbul
Sertifika No: 12068

444 1984

www.zeytinburnu.istanbul

20. Yüzyıl Fikir Dünyamızı Üç İsimden Okumak: Necip Fâzıl, Nureddin Topçu ve Cemil Meriç

D. MEHMET DOĞAN

20. yüzyılımızda fikir hareketleri sözkonusu olduğunda birbirinden mizaç, anlayış, yaşayış ve tavır olarak farklı; fakat fikir müşterekleri fazla, mücadele zeminleri büyük ölçüde ortak, üç fikir adamının dikkatle okunması gerekiyor.

Dünyaya geliş sırası dikkate alınır, 1905 doğumlu Necip Fâzıl ilk ismimiz; Nureddin Topçu 1909 doğumlu, Cemil Meriç ise 12 Aralık 1916'da doğmuş. Aradan bu kadar zaman geçtikten sonra, 11 yıl içinde dünyayı teşrif eden bu üç şahsiyetin aynı nesilden olduğunu söyleyebiliriz.

Necip Fâzıl

Millî hafızamızda ilk iz bırakan Necip Fâzıl. Yirmili yaşlarda yeni ve yerli bir lirizmle yazdığı şiirleriyle şöhret oluyor. Genç yaşta ünlenen Necip Fâzıl, Avrupa'ya yüksek tahsil için gönderilen ilk talebe grubunda yer alıyor ve fakat Paris'te felsefe tahsili yapamadan yurda dönüyor. Genç şair, 1930'lu yıllarda şiirleri yanında oyunları ve hikâyeleriyle de dikkat çekiyor. 1934'te nakşi şeyhi Abdülhakim Arvasî Efendi ile tanışmasından sonra fikrî yönelişi istikamet kazanıyor. Fikir planında mücadeleye

atılışı, 1943'te *Büyük Doğu* dergisini yayını ile. Necip Fâzıl, şeyhinin vefatından üç ay önce 17 Eylül 1943'te İstanbul'da dergisini yayınlıyor, Abdülhakim Arvası 27 Kasım 1943'te Ankara'da vefat ediyor.

Necip Fâzıl, fikirle hareketi bir arada yürütmeyi esas alan, "büyük şair", "büyük sanatkâr" şöhretini arkasına alarak mücadeleye atılan ve ömrünün sonuna kadar sürdüren temel bir karakter. Necip Fâzıl, şiirden fikre, aksiyona geçme temayülünü 1941 yılında kendisiyle yapılan bir mülakatta şu şekilde açıklıyor:

Fikir ve edebiyat yönümüz zayıf, beklenen büyük sanatkâr bu açığı kapatacak heyula gibi bir insan olmalı. Büyük sanatkârın misyonu bu. Muhteris bir sanatkâr olmak itibarıyla bu misyonu kahramanca kabul etmeye ve bu uğurda savaşmaya karar verdim. Bunun için her şeyden evvel peyeni bir dünya görüşü ve cemiyet sistemi telakkisi lâzımdı. Günü geldiği zaman mücadelem görülecektir.

Necip Fazıl, dünya görüşü ve sistem telakkisinin adını "Büyük Doğu" olarak koyduğunu belirttikten sonra, fikrini şöyle açıklıyor:

Asyacı, Avrupa'ya yalnız müsbet ilimleriyle tarafdâr, ruh kutuplarını Asya kaynaklarında aramak ve Avrupa'ya tatbik etmek dâvasında Allahlı, şahsiyetçi; faşizm, komünizm ve liberalizm düşmanı ve mülkiyette tahditli (fakat komünist değil) bir telakki... Zamanında hayatımı dahi bu uğurda vererek, dâvamı örgütletmeye çalışacağım.

Necip Fâzıl, bu mücadelenin sınırlı bir süre içinde başarılabileceğini ve tekrar kendini saf şiire vereceğini söylüyor. "Kendi ruhumun ve kafamın iklimini kurduktan sonra, yalnız onun duygularını temsil eden şiire çalışmaktan başka gayem yok." (Yedigün, 21.7.1941)

Necip Fâzıl bu mülakatta sözünü ettiği mücadele yolunda ilk adımı 17 Eylül 1943'te ilk sayısını çıkardığı *Büyük Doğu* mecmuası ile attı. Zaman zaman günlük gazete olarak da yayınlanan *Büyük Doğu*, 1978'deki son dönemine kadar çeşitli sebeplerle kesintiye uğradı.

Mücadelesi inişli çıkışlı bir seyir takip ediyor Necip Fâzıl'ın. El üstünde tutulduğu zamanlar olduğu gibi, şiddetli husumete maruz kaldığı devirler de oluyor. Mahpuslukları, mahkûmiyetleri var. Mücadelesini siyaset alanında temerküz ettiren Necip Fâzıl'ın mücadelesi hayatı sona erdiğinde onun tesirinde kalmış bir gençlik kitlesinin siyasî mücadele yolunda olduğunu ve netice olarak bugünkü iktidar yapısını belirlediklerini söyleyebiliriz.¹

1 Necip Fâzıl adına ödül ihdas edilmesi bir nevi teşekkür ifadesi mahiyetinde görülebilir.

Nureddin Topçu

Hafızamızda bıraktığı iz itibarıyla, ikinci olarak Nureddin Topçu sahneye çıkıyor. 1928’de yurtdışına tahsil maksadıyla gönderilen ikinci grupta yer alan Nureddin Topçu, 1934’te felsefe doktorasını tamamlayarak Türkiye’ye dönüyor. Lise öğretmeni olarak görevlendiriliyor. İzmir’de sürgündeyken 1939 yılı Şubat ayında (30 yaşında) *Hareket* dergisini yayınlamaya başlıyor. Matbuat Kanunu’nun süreli yayın yapma alanını daralttığı bir dönemde İzmir’de yayınlanır görünen ve fakat İstanbul’da basılan *Hareket* dergisi Cumhuriyet devrinde bir zamandır imkânsız kılınmış fikrî muhalefetin ilk örneği oluyor. Topçu’nun *Hareket*’in ilk sayısında yer alan yazıları derin felsefî temellere işaret ediyor ve güçlü bir dinî-menevî arkaplan ortaya koyuyor.

Nureddin Topçu’nun Atatürk’ün ölümünden üç ay sonra, 1939 Şubatında yayınladığı iddiasız görünümlü dergisi *Hareket*, Cumhuriyet döneminde fikrî muhalefetin gözden kaçırılmış güçlü bir başlangıcı olarak görülmedir. Dergide, Türkiye için yeni bir *rönesans* (oluşum, diriliş) gerektiği ve batılılaşmanın böyle bir gelişmeyi gerçekleştirmek için icab eden şartları sağlamaktan uzak olduğu açıkca ifade ediliyordu. Bunun yanında, Topçu’nun müstear imzalarla yayımladığı yazılarda, tek parti rejimine yönelik tenkitler de dile getiriliyor.

Topçu’nun ilk yazıda (Rönesans hareketleri) ortaya koyduğu batı sistemi eleştirisi, içeride aşırı ölçüde yüceltilmiş olan batılı değerlerin eleştirisidir aynı zamanda. “Müsbet ilim”i tek gerçek “mürşit” olarak ilân eden pozitivist yöneticilere, bel bağladıkları zihniyetin idealsizliği, temelden çürük olduğu ve sömürgeciliğe hizmet ettiği belirtilmektedir. “En hakiki mürşit” olarak bağlanmamız emredilen “müsbet ilim”in rol ve fonksiyonu hakkında en azından tereddüt uyandıran bu sözlerden sonra Topçu, Avrupa’nın yapamayacağı rönesansı, bizim gerçekleştirebileceğimizi şöyle ifade ediyor:

Avrupa medeniyetinin içine girmiş olan ve Avrupa haritasının dışında bulunan bizim gibi bir millet asrımızın rönesansını kendinden bekleyebilir. Bu rönesansı yapmamızı mümkün kılan en esaslı şart Avrupa haritası dışında, Avrupalılık hırsına ve hodgâmlığına bürünmekten uzak kalmamızdır. Yaratılacak kıymetleri şu veya bu milletin tarihinden değil, hakikatin hazinesinden alabilmek hürriyetini kazanabiliriz.

Hareket dergisi daha başlangıçtaki muhtevasıyla, Cumhuriyet devrinin hâkim fikir çerçevesinin dışında bir yayın olarak dikkati çekiyor. Dinin ve dinî muhtevalı düşüncenin dışlandığı bir dönemde, dinî bir yayın olmayan

Hareket mecmuasının muhteva olarak manevî-ruhî-dinî bir arkaplana sahip olduğu görülebilmektedir.

Nureddin Topçu, hareket felsefesinden yararlanmakla beraber, kendine mahsus fikir yoğunluğu ile dikkati çeken, bu topraklarda yaşanan tarih üzerinden millî-islâmî bir toplum ve devlet tahayyülü oluşturan, ahlâkçı bir düşünür. *Hareket* dergisi dönemler halinde yayınlanıyor. 1947-1949, 1952-1953 ve nihayet 1966-1974.

Topçu ısrarla fikir sahasında, ahlâk sahasında kalmayı tercih ediyor. Siyaseti siyaseten desteklediği dönemler oluyor, fakat siyaset yapmayı reddediyor. Fikirlerini siyaseten biçimlendirmekten imtina ediyor. İslâm siyaseti namına ortaya çıkanları eleştiriyor, bazı dinî akımları dinin özünü yitirdikleri için şiddetle tenkid ediyor ve kapitalizme/liberalizme karşı İslâm sosyalizmini, müslüman Anadolu sosyalizmini savunuyor.

Hareketlerinde ve yazdıklarında hiç bir mübalağa, artistlik ve rol yok Topçu'nun. Sözlerine veya fikirlerine asla "dram" katmıyor. İllüzyona başvurmuyor, büyüleyici tesir uyandırmaktan bilerek kaçınıyor. Her zaman yalın, sade. Cezbedici olmuyor, cezbe göstermiyor. Değil "teshir etmek", "etkilemek" dahi onun sözlüğünde yoktu.

Kısacası, Nureddin Topçu, düşüncesini hiç bir şekilde zamana, zemine, siyasete uydurmaya çalışmadı. "*Bizim hareketimiz mes'uliyet hareketidir; davamız hayata uymak değil, hayatımızı hakka uydurmaktır.*" dedi.

Topçu'nun bu siyasetsiz tavrı, husumet cephesini güçlendiriyor. Son yıllarını çok eleştirilen ve geri plana itilen bir düşünür olarak geçiriyor. Onun zihnimizde yeniden güçlü şekilde belirmesi, 28 Şubat döneminde ve İsyan Ahlâkî kitabının tercümesinin yayınlanmasından (1995) sonradır. Sağlığında üniversiteden uzak tutulan Topçu, son yıllarda üniversitenin en çok üzerinde durduğu, çalıştığı bir fikir adamı ve felsefeci olarak kabul görüyor.

Cemil Meriç

Cemil Meriç, iki fikir adamının 1930'larda, 1940'larda başlayan mücadelesini bilen ve bir hayli geç dönemde aynı zeminde konuşan önemli bir düşünürümüz. Onun bilgi-yoğun fikir eserleri aynı zamanda dili ve üslubuyla da dikkat çekmiştir. Namık Kemal nesrini sürdüren Süleyman Nazif'in tarzını 20. yüzyılın ikinci yarısında yenileyen Cemil Meriç âdeta yazmamış, konuşmuştur.

İki İstanbullu fikir adamından sonra, taşradan gelen ve İstanbul'da kendini kabul ettirmeye çalışan bir şahsiyet Cemil Meriç. Muhacir ailesi Balkan harbinden sonra Antakya'ya yerleşiyor, Cemil Meriç aile daha toprağa kök salmadan Fransız idaresindeki memleketinden lise tahsilini tamamlamak için İstanbul'a geliyor. O sıralar bir sol entelektüel grupla ilişki içinde olduğu anlaşıyor. Geçim sıkıntısı yüzünden memleketine dönmek zorunda kalıyor. Hatay'ın Türkiye sınırları içine alınmasından sonra tekrar İstanbul'a geliyor ve Yabancı Diller Okulu'nda okuyor. Mezuniyetten sonra Elazığ Lisesi'ne öğretmen olarak tayin ediliyor.

Cemil Meriç, 1954'te görme yeteneğini kaybediyor. Bu onun azmini eksiltmiyor. Üniversite'de Fransızca okutmanı olarak görev yapıyor, sosyoloji dersleri veriyor.

1943'te Balzac'tan ilk tercümesi yayınlanan Cemil Meriç aynı dönemde tenkid yazıları da yayınlıyor. Fakat onun asıl bir düşünür olarak tanınması, 1960'lı yıllarda yayınladığı *Hind Edebiyatı* (1964) kitabı ve dergi yazıları ile oluyor. Cemil Meriç kendi camiası saydığı sol kesimde gereken ilgiyi bir türlü göremiyor. Onun sağa açılması hem şahsî hayatında, hem de Türkiye'nin edebiyat ve fikir hayatında ciddi tesir uyandırıyor. Konya'da yayınlanan *Çağrı* dergisi ile taşradan giriş yapıyor Cemil Bey (1965). İkinci kademedeki Ankara'da yayınlanan *Hisar* dergisi var. İlk 1950'de yayınlanan fakat 1957'de kapanan dergi, 1964'te yeniden yayınlanmaya başlanmıştır. Cemil Meriç 1967'den itibaren *Hisar*'da yayınlıyor yazılarını. 1972'de İstanbul dergileri, *Türk Edebiyatı* ve *Hareket* yayın zemini oluyor. Denilebilir ki, sağ muhafazakâr camianın bütün dergi ve hatta gazetelerinde yazıyor Cemil Meriç.²

Cemil Meriç için “konuşarak düşünen ve yazan, yazarak düşünen bir aydın” denilebilir. Bu bazı ahvalde bir öğrenme sürecidir. Onun için “mütebah-hir” tabirini kullanabiliriz. Yazılarında çeşitli kaynaklardan süzölmüş bilgiler dikkat çekiyor ve fikirlerini bu bilgilere dayandırıyor. Yazarken arayışlarını sürdüren Cemil Meriç, yeni keşiflerini yeri geldikçe terkiibine ilave ediyor. Bunun bazı çelişkilere yol açması kaçınılmaz elbette. Bir yazar Meriç var, bir de günlük (jurnal) tutan. Zaman zaman yazar Meriç'le jurnal tutan Meriç'in ters düştüğü görülebiliyor. Üstad, “tefekür tereddüttür, şüphedir; inkârla iman arasında bocalayıştır.” diyor. Bu anlamda tereddütleri, şüpheleri, bocalamaları eserlerinde görülebiliyor.

2 Bu yayın araçlarındaki konumunu “tahammül ve tesamuh” ile açıklıyor. “*Hisar, Türk Edebiyatı, Hareket* yazılarıma sayfalarını açmak nezaketini gösteren üç der-gi. Her üçünde de fildişi kulemedim. Aramızdaki ortak bağ tahammül ve tesa-muh” (*Jurnal II*, s.45)

Cemil Meriç, kendini son dönemin mütefekkeri olarak niteliyor. (Şiirde Nazım Hikmet, romanda Kemal Tahir, fikirde kendisi).³ Yaptıklarının anlaşılmasından yakınırken, yaptığı işin önemini belirtmek için “elli yıl sonra belki de masallaşacağım” ifadesini kullanıyor.⁴

Cemil Meriç’in berceste diyebileceğimiz sözleri, güçlü tanımlar olarak zihnimize yerleşiyor. Batıcı aydınlarımızı “Batı’nın yeniçerileri” olarak tanımlıyor. İdeolojileri “idrakimize giydirilen deli gömleği” olarak niteliyor. Oryantalizm ise “Sömürgeciliğin keşif kolu”dur.

Cemil Meriç’in Cumhuriyetin başlangıç döneminde ağır hasar gören zihnimizi sağaltmak yönünde çabaları, fikir tarihimiz açısından büyük önem taşıyor. Tabii, bu yapılırken keskin ifadelerle başvuruluyor, aşırıya varan genellemeler yapıyor. Onun Avrupa zihnini tanımlama yönündeki şu cümlesi bugün de geçerliliğini koruyor desek yeri var: “Bütün Kur’anları yaksak, bütün camileri yaksak, Avrupalının gözünde Osmanlıyız; Osmanlı, yani İslâm. Karanlık tehlikeli, düşman bir yığın.”

Üç yazarımız, fikir adamımız dünyayı kendi dilleri yanında Fransızcadan okuma konusunda ortak. Fransızca kaynaklardan yararlanıyorlar, Fransızca literatürü takip ediyorlar, bu müktesebat üzerinden Türkçe yazıyor ve konuşuyorlar. Kendi ilim ve kültür âlemimizi kavrama konusunda, eski yazıyla yetiştikleri için, bir sıkıntı yok.

Üç şahsiyetin, dine, tarihe ve kültürümüze atıflarında büyük müştereklik gözleniyor. Batı karşısında geliştirdikleri tavırdaki ortaklık da dikkat çekici. Türkiye’nin kimlik arayışında üç fikir adamımızın ortaya koydukları düşünceler önemli sonuçlar doğuruyor. Cumhuriyet inkârcılığından tarih bütünlüğüne gidilmesinde, din karşıtlığından dinin hafızamızdaki yerini geri kazanmasında ve vatan merkezli bir millilik inşasında bu üç ismin ciddi tesirleri var.

Bu üç şahsiyetin birbirleriyle alâkalı görüşleri merak uyandırır. Nureddin Topçu’nun kendi yazılarında, konuşmalarında ne Necip Fâzıl ve ne de Cemil Meriç’le ilgili bir görüş serdetmediğini biliyoruz. Ondan nakledilen Necip Fâzıl’la ilgili bazı görüşler var. Necip Fâzıl, hem Nureddin Topçu

3 Halil Açıköz: *Cemil Meriçle Sohbetler*. İstanbul, 1993, s.165

4 Cemil Meriç: *Jurnal 2*. İstanbul, 1993, s.89

ile ilgili hem de Cemil Meriç’le ilgili görüşlerini yazmıştır. Topçu ile ilgili görüşleri *Bâbîâli* isimli hatıratının sonunda yer almaktadır. Üstad’ın kendi semasında tek yıldız olma ihtirasının Nureddin Topçu ile ilgili kanaatlerini etkilediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Cemil Meriç’le ilgili sarfettiği meşhur bir cümle var: “...iç gözleri daha iyi görsün diye dış gözlerini Allah’ın görmez hale getirdiği hakiki İslâm münevveri.” Bu görüş Necip Fâzıl’ın tek ve son hükmümüdür? Eğer kendisinden evvel vefat etse idi, Cemil Meriç için neler söyleyecekti, bunu bilemiyoruz, ancak yaşayanlar hakkında hükümlerini *Bâbîâli*’de hayli dikkatli kayda geçirdiğini biliyoruz.

Dikkat çekici nokta, Cemil Meriç’in istemesine rağmen *Büyük Doğu*’da yazamamasıdır. Cemil Meriç, “Kendisine yaklaşmak istedim. Beraber çalışmak istedim. Fakat o istemiyor” diyor. Üstad’ın o sıralar *Hareket* dâhil sağın her türlü yayın organında görüldüğü dikkate alınırsa, *Büyük Doğu*’ya nüfuz edememesini yorumlamak zor.⁵

Cemil Meriç, Necip Fazıl’la ilgili övücü cümleler kurmakla beraber, özel konuşmalarında sert şekilde eleştiriyor. Bu eleştirilerin düşünce ve hayat ekseninde ortaya çıkan çelişkiler üzerinden geliştirildiği görülmektedir.

Topçu’nun dergisi *Hareket*’te bir hayli yazısı yayınlanan Cemil Meriç, Nureddin Topçu hakkında susmayı tercih etmiştir.

5 Cemil Meriç’in son dönem *Büyük Doğu*’larda 3 yazısı yayınlanmıştır. (15 Mayıs 1978 sayı: 2, s.12-13. 22 Mayıs 1978, sayı: 3, s.12-13. 29 Mayıs 1978, sayı: 4, s.11)